

Наталія БОНДАР,

orcid.org/0000-0002-6768-5863

кандидатка філологічних наук,

доцентка кафедри загального мовознавства та іноземних мов

Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

(Полтава, Україна) *natalija-bondar@ukr.net*

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ KRIEG У ТЕКСТПРОСТОРІ РОМАНУ Г. БЕЛЛЯ «WO WARST DU, ADAM?»

У статті досліджено лінгвокогнітивні та лексико-семантичні особливості концепту KRIEG у німецькій мовній картині світу на матеріалі роману Генріха Белля «Wo warst du, Adam?». Мета розвідки – дослідити концепт KRIEG як один із ключових в німецькій мовній картині світу, з'ясувати особливості його рефлексів в ідіостилі Г.Белля. Методологія дослідження ґрунтується на поєднанні лінгвокультурологічного аналізу, що дозволило дефінувати концепт KRIEG як багатовимірне смислове утворення – лінгвокультуреми. У результаті аналізу встановлено, що авторська рецепція війни Г. Белля докорінно трансформує традиційні лексикографічні дефініції, замінюючи героїчний дискурс семантикою абсурду, втоми та екзистенційної приреченості. Виокремлено ключові тематичні групи лексем (суб'єкти війни, військові операції, номени зброї) та проаналізовано їхню конотативну трансформацію. Доведено, що концепт KRIEG у художній площині роману реалізується через домінуючі асоціації «бруд», «шум», «неробство» та «хвороба», що маркує деконструкцію мілітарного міфу. У результаті аналізу було встановлено, що домінуючим компонентом понятійної ознаки лінгвокультуреми KRIEG є сема 'збройна боротьба'. Акцентовано на тому, що розглядуваний концепт у мовотворчості письменника репрезентований за допомогою лінгвокогнітивних структур власного світосприйняття митця, зумовлених особистим його досвідом, німецькою ментальністю та історичною пам'яттю. З'ясовано також, що лексико-семантичне наповнення концепту в ідіостилі письменника виходить за межі словникових дефініцій. У праці показано, що в текстіпросторі Г. Белля концепт KRIEG трансформовано в лінгвокультурний символ колективної травми та неминучої розплати, де єдиною антитезою війні виступає не героїчна перемога, а мирна праця (Arbeit). Висновується, що мовотворчість Г. Белля відображає специфіку німецької ментальності повоєнного періоду, де війна постає не пригородою, а катастрофою людського буття.

Ключові слова: концепт KRIEG (ВІЙНА), лінгвокультуреми, німецька мовна картина світу, Генріх Бель, ідіостиль, художній дискурс.

Nataliia BONDAR,

orcid.org/0000-0002-6768-5863

Candidate of Philological Sciences,

Senior Lecturer at the Department of General Linguistics and Foreign Languages

National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»

(Poltava, Ukraine) *natalija-bondar@ukr.net*

THE VERBALIZATION OF THE CONCEPT OF «WAR» IN THE TEXTUAL SPACE OF G. BELL'S NOVEL «WO WARST DU, ADAM?»

This article examines the linguo-cognitive and lexical-semantic features of the concept of WAR in the German linguistic picture of the world, based on Heinrich Böll's novel *Wo warst du, Adam?* The study aims to analyze this concept as a cornerstone of the German worldview and to identify its manifestations within Böll's idiosyncratic style. The research methodology combines linguistic and cultural analyses, which allows for defining the concept of KRIEG as a multidimensional semantic entity – a linguocultureme. The analysis revealed that H. Böll's authorial conception of war radically transforms traditional lexicographical definitions, replacing heroic discourse with the semantics of absurdity, weariness, and existential doom. The study identifies key thematic lexeme groups – including **war participants, military operations, and weaponry** – and analyzes their **connotative transformation**. It is demonstrated that the concept of WAR is realized in the novel's artistic realm through the dominant associations of “dirt” “noise” “idleness” and “illness” marking the deconstruction of the military myth. The analysis reveals that the dominant component of the conceptual feature of the linguocultureme KRIEG is the seme 'armed struggle'. The study emphasizes that this concept is represented in the writer's language through linguocognitive structures of his own worldview, shaped by personal experience, German mentality, and historical memory. Furthermore, the lexical and semantic content of the concept in the author's idiosyncrasy extends beyond standard dictionary definitions. The paper demonstrates that within H. Böll's textual space, the concept

KRIEG is transformed into a linguocultural symbol of collective trauma and inevitable retribution, where the sole antithesis to war is peaceful labor (Arbeit) rather than heroic victory. It is concluded that H. Böll's linguistic creativity reflects the specificity of the German mentality of the postwar period, where war appears not as an adventure but as a catastrophe of human existence.

Key words: concept of KRIEG (WAR), linguoculture, German linguistic worldview, Heinrich Böll, idiolect, literary discourse.

Постановка проблеми. Сучасне мовознавство характеризується посиленою увагою до вивчення базових концептів, які формують національну мовну картину світу та відображають специфіку світосприйняття певного етносу. У німецькій лінгвокультурі до континууму таких концептів належить KRIEG (ВІЙНА), особливий статус якого зумовлений не тільки історичним досвідом Німеччини у XX столітті, а й глибокою трансформацією мовних засобів, що використовуються для вербалізації цього явища.

Мета пропонованої розвідки – дослідити концепт KRIEG як один із ключових в німецькій мовній картині світу, з'ясувати особливості його рефлексів на лексичному рівні німецької мови.

У зв'язку з цим визначено основні **завдання**, що полягають в аналізі лексико-семантичного наповнення концепту. Для їх реалізації об'єктом дослідження нами було обрано роман Генріха Белля «Wo warst du, Adam?», адже тема війни у його творчості стала наскрізною.

Аналіз досліджень. KRIEG – сутнісний елемент ментального світобачення німців. Специфіка досліджуваного концепту полягає в його етнокультурному забарвленні, оскільки він акумулює світоглядні орієнтири конкретної спільноти. Саме ця національна своєрідність і робить його об'єктом пильної уваги дослідників. Теоретичне підґрунтя для вивчення концепту ВІЙНА подибуємо у працях О. Колесника, який розглядає цей концепт крізь призму лінгвосеміотики та лінгвокультурології (Колесник, 2014). У зіставному аспекті еволюцію уявлень про війну ґрунтовно дослідив В. Верьовкін, залучаючи до аналізу матеріали давньогрецької, латинської, англійської, німецької та української мов (Верьовкін, 2013). Окрему увагу в науковому дискурсі приділено лінгвокультурологічному статусу поняття «війна». Зокрема, Н. Бондар та А. Болотнікова визначають війну як складну лінгвокультуру, аналізуючи її рефлексії на лексичному рівні та підкреслюючи діалектичну єдність мовного вираження й екстралінгвістичного культурного контексту (Bondar, Bolotnikova, 2024). Питання образної трансформації та ментальної специфіки концепту в художніх текстах українських авторів висвітлено у працях Н. Бондар (на матеріалі творів братів Тютюнників) та Л. Марчук (на матеріалі спадщини Т. Шевченка),

що дозволяє порівняти національні моделі сприйняття воєнної трагедії (Бондар, 2016; Марчук, 2015). З огляду на сучасні геополітичні реалії, важливим є внесок С. Гриценко, яка досліджує мовні інновації, породжені російсько-українською війною, що свідчить про високу динамічність та невичерпність когнітивного потенціалу цього концепту в мові (Гриценко, 2022).

Постать Генріха Белля як репрезентанта німецького воєнного досвіду XX століття неодноразово ставала об'єктом наукових розвідок. Структура та концептосфера романів Г. Белля про війну системно вивчені у праці І. Постолової, де визначено ключові вектори авторської рецепції воєнних подій (Постолова, 2008). Доповнюють це бачення дослідження В. Волошук, яка зосереджується на домінантних асоціах у новелістиці письменника (Волошук, 2024).

Незважаючи на значну кількість праць, проблема лексико-семантичного наповнення концепту KRIEG саме крізь призму індивідуально-авторської картини світу німецькомовних письменників залишається **актуальною**.

Особливої гостроти вона набуває при аналізі творчості Генріха Белля, чия проза стала маніфестом «літератури руїн» (Trümmerliteratur). У романі «Wo warst du, Adam?» концепт KRIEG постає не як героїчний епос, а як абсурдна, дегуманізована машина, що потребує детального лінгвістичного аналізу для виявлення специфічних семантичних рефлексів та асоціативних зв'язків, закріплених у тексті.

Наукову новизну пропонованого дослідження, передовсім, мотивовано тим, що у ньому детально проаналізовано відтінки значень ключового для німецької ментальності концепту KRIEG у текстовому просторі Генріха Белля, що дотепер лишалося на узбіччі наукових розвідок.

Для розв'язання поставленого завдання було залучено низку методів, із-поміж яких: фреймовий аналіз, контекстуальний метод – для уточнення вживання деяких лексико-семантичних одиниць. Згідно з методологією «надсистемного моделювання», що базується на енергеальності, дедуктивному функціоналізмі та конфігуративності, ключові концепти ментальності аналізуються як синтез константних значень та індивідуальних авторських сенсів. Мовна символіка та кодування дозволя-

ють експлікувати унікальне світовідчуття етносу. Зокрема, принцип конфігуративності зумовлює застосування полікодового підходу, де структура концепту вибудовується на основі словникових дефініцій, сталих виразів і паремійного фонду, які доповнюються авторськими інтерпретаціями.

Добираючи мовний матеріал на позначення певного елемента, ми виокремили вербальну репрезентацію в художній авторській площині Г. Белля, визначивши авторське осмислення сполучуваності з іншими лексемами.

Дослідження концепту KRIEG базується на поєднанні двох методологічних ракурсів, що дозволяють комплексно розкрити його семантичний потенціал. Системно-мовний підхід спрямований на інвентаризацію лексикографічних даних, ідентифікацію ключових репрезентантів та класифікацію відповідних лексико-семантичних груп у межах парадигматики. Натомість текстоцентричний підхід фокусується на функціонуванні лексем у мовленні, аналізі їхніх синтагматичних зв'язків та виявленні специфічних авторських трансформацій.

Виклад основного матеріалу. Визначаючи лінгвокультуреми як «комплексну міжрівневу одиницю, що становить діалектичну єдність лінгвістичного та екстралінгвістичного (поняттєвого або предметного) змісту, акумулюючи і власне мовне вираження («форму думки»), і позамовне культурне середовище (ситуацію, реалію)» (Bondar, 2018: 27), до її континууму цілком правомірно зараховуємо концепт KRIEG. Аналізована нами культура є багатовимірним смисловим утворенням, про що свідчить її знаковий зміст. Словник DAAD дефінує його у такий спосіб:

Krieg. mit Waffengewalt ausgetragener Konflikt zwischen Staaten, Völkern; größere militärische Auseinandersetzung, die sich über einen längeren Zeitraum erstreckt (DAAD). (збройний конфлікт між державами, народами; масштабне військове протистояння, що триває протягом тривалого часу (Переклад наш).

Аналіз словникових дефініцій дає змогу виявити такі ключові лексеми, що формують понятійну рамку лінгвокультури KRIEG: *bewaffneter Konflikt, Fehde, Gefecht, Kampfhandlungen, kriegsgerische/militärische Auseinandersetzung, militärischer Konflikt, Schlacht, Feldzug, Orlog*.

Як було вже зауважено, концепт, будучи культурно-обумовленим, базується не лише на понятійній основі, а й включає в себе такі константи, як образ і оцінку (Bondar, Bolotnikova, 2024: 127), то лексикографічна інтерпретація концепту KRIEG не є вичерпною, оскільки не охоп-

лює всього спектра специфічних етнокультурних уявлень, що властиві народній свідомості, тому звертаємося до текстових зразків Генріха Белля, що репрезентують бачення, властиве німецькій ментальності XX століття.

Фактуальний спектр досліджуваного концепта в текстіпросторі роману ілюструють номени, що актуалізують суб'єктів війни: *Soldaten* (солдати), *Offizier* (офіцер), *Infanterist* (піхотинець), *Nachtjäger* (нічний боєць), *Landser* (фронтовик/солдатик), *Oberst* (полковник), *Kommandant* (комендант), *Major* (майор), *Feldwebel* (сержант), *Unteroffizier* (унтерофіцер), *Obergefreiten* (капрал).

Варто зауважити, що *Soldat* (солдат) – це здебільшого знеособлений образ війни: «*Noch am Morgen kam ein deutscher Offizier mit fünf Soldaten*». Часто синонімічною лексемою у текстових зразках письменника є лексема *Landser* (фронтовик/солдатик) – розмовне позначення німецького солдата, що підкреслює його приземленість і страждання: «*Der Landser kam mit grauen Blechschachteln, braunen Pappepaketen und einem Bündel von Drähten gelaufen*». Дещо семантично наближеною є лексема *Infanterist* (піхотинець), яка у романі Г. Белля маркована високим ступенем конотативної інтенсивності. Автор переосмислює суто військовий номінатив, перетворюючи його на символ онтологічної приреченості. Через цей образ актуалізується мотив фатальної статистики: «піхотинець» бійця, чия воля нівелюється імперативом беззаперечного тримання позицій, що підкреслює трагізм приреченості особистості: «*ich kenne die Vorschrift zu genau, die heißt: der deutsche Infanterist weicht nicht von der Stelle, läßt sich totschiagen*». (я надто добре знаю наказ, який звучить так: німецький піхотинець не відступає з місця, а залишається, щоб його вбили).

Уособленням жорстокості, влади й насильства у романі є *Kommandant* (комендант) – утілення адміністративної влади над життям і смертю: «*endlich 1944 wurde er Kommandant eines Gettos in Ungarn, und später, als dieses Getto wegen des Heranrückens der Russen geräumt werden mußte, bekam er dieses kleine Lager im Norden*»; та люди, «які карали смертю» – *Offizier mit einem Landser, einem Obergefreiten*: «*Es war ein Offizier mit einem Landser, einem Obergefreiten... diese Leute hatten das einzige Mittel, das wirksam war, sie verwalteten den Tod, er gehorchte ihnen aufs Wort*».

Із-поміж номенів на позначення суб'єктів війни подибуємо *Juden* (євреї) («*Er war nur sehr erstaunt, wieviel Juden es hier noch gab*»), *Gefangenen* (полонені) («*es sind Gefangene im Saal, nur hohe Offiziere, die hier verhört werden. Wenn sie verhört*

sind, kommen sie weg»). Їхня роль у текстовій структурі – бути «німими свідками» руйнування. Лексеми, що їх описують, часто мають семантичне забарвлення приреченості, що увиразнює етичну прірву між ідеологією та людським життям.

Узагальнювальною назвою у канві твору є *Feind* (ворог): «Die Ungarn waren Verbündete, keine Feinde».

Символічно, що за кожним із цих експлікантів суб'єктів війни стоїть Adam – перша людина, яка має відповідати перед Богом за те, де вона була під час жахів війни. Номени у тексті підкреслюють, що людина на війні втрачає ім'я, стаючи лише «функцією» (посадою, статусом).

У романі Генріха Белля «Де ти був, Адаме?» війна зображена не як героїчний епос, а як хаотичний, абсурдний і деструктивний процес. Фактуальний бік концепту KRIEG репрезентують лексеми на позначення військових дій як сукупності тактичних, стратегічних, бойових операцій (*Beschuss* (обстріл), *Durchbruch* (прорив), *Einkesselung* (оточення), *Gefecht* (бій), *Gegenangriff* (контратака), *Rückzug* (відступ), *Schlacht* (битва), *Sturmangriffe* (штурм), *Widerstand* (опір). Варто зауважити, *Rückzug* (відступ) – домінуючий вид «операції» у творі: «*Unser gutes preußisches Reglement hat eine Lücke: Rückzug ist in der Ausbildung gar nicht vorgesehen, deshalb müssen wir ihn praktisch so gut durchüben. Ich glaube, unser Reglement ist das einzige, das nichts von Rückzug enthält, nur haltenden Widerstand, aber diese Brüder lassen sich nicht länger halten*». (У нашому доброму пруському регламенті є прогалина: відступ у навчанні взагалі не передбачений, тому ми мусимо відпрацьовувати його на практиці якнайкраще. Гадаю, наш регламент – єдиний, у якому немає жодного слова про відступ, лише про затяжний опір, але цих хлопців уже не вдасться більше затримувати).

Використання професійних військових номенів у романі служить для того, щоб показати, як людське життя перетворюється на статистику в межах воєнних операцій. Це підкреслює епіграф до твору, слова Антуана де Сент-Екзюпері: KRIEG – це не пригода, а Krankheit (хвороба), де операції є лише симптомами смерті: «*Früher habe ich Abenteuer erlebt: die Einrichtung von Postlinien, die Überwindung der Sahara, Südamerika aber der Krieg ist kein richtiges Abenteuer, er ist nur Abenteuer-Ersatz. Der Krieg ist eine Krankheit. Wie der Typhus. ANTOINE DESAINT-EXUPÉRY*» Flug nach Arras. Seite 6.

Із-поміж номенів зброї у текстовій площині роману подибуємо такі: *Flak* (зенітна гармата),

Geschütz (гармата/артилерійська установка), *Gewehr* (гвинтівка), *Granate* (снаряд/граната), *Granatwerfer* (міномет), *Handgranate* (ручна граната), *Kanone* (гармата), *Karabiner* (карабін), *Maschinengewehr* (MG) (кулемет), *Maschinenpistole* (MP) (пістолет-кулемет), *Munition* (боєприпаси), *Panzer* (танк), *Patrone* (патрон), *Pistole* (пістолет): «*er nahm mit zitternden Fingern seine Pistole, wandte sich um, schoß blindlings auf die Frau, die stürzte und zu schreien anfang – jetzt fand er seine Stimme wieder, nachdem die ihre nicht mehr sang: «Umlegen», schrie er, «alle umlegen, verflucht*» (Він тремтячими пальцями дістав пістолет, обернувся, наосліп вистрілив у жінку, яка впала й почала кричати – тепер він знову знайшов свій голос, коли її голос замовк: «Вбивайте», – крикнув він, – «всіх вбивайте, чорт забирай»).

Концепт KRIEG у творчості Генріха Белля, зокрема у романі «Wo warst du, Adam?», не є героїчним епосом, а постає як абсурдна, деструктивна та всеохопна сила, що руйнує людську особистість. На лінгвальному рівні цей концепт вербалізується через низку метафор, антитез.

Асоціативами концепту є, перш за все, ВТОМА і БРУД, які експліковано епітетами *schmutzig, müde*: «*...schmutzige Soldaten, müde Offiziere auf Pferden...*» («...брудні солдати, втомлені офіцери на конях...»); «*...sehen Sie, wie müde die Pferde sind. Es ist sinnlos zu fliehen; in diesem Tempo werden sie dem Krieg nicht entgehen*» («...подивіться, які втомлені коні. Тікати сенсу немає; у такому темпі вони не втечуть від війни»). Війна постає як фатальна сила, від якої неможливо втекти фізично, оскільки вона вичерпує життєві ресурси людини й тварини.

Ще однією когнітемою концепта KRIEG є безглуздий галас (*Lärm*), який лише заважає тиші та життю: «*Das wilde Knallen kam ihm irgendwie lächerlich vor... überhaupt wurde in diesem Krieg mehr geknallt, als notwendig war...*» («Цей дикий гуркіт здавався йому якимось смішним... загалом, у цій війні гуркоту було більше, ніж було потрібно...»); «*...wo der Krieg auftrat, war er mit völlig überflüssigem Lärm verbunden*» («...де з'являлася війна, вона була пов'язана з цілком зайвим шумом»); «*Sie knallten viel zuviel, überhaupt wurde in diesem Krieg mehr geknallt, als notwendig war, aber wahrscheinlich gehörte es zu diesem Krieg*» (Вони стріляли занадто багато; взагалі, у цій війні стріляли більше, ніж було потрібно, але, мабуть, це було невід'ємною частиною цієї війни).

У текстовій канві концепт KRIEG руйнує географічні й логічні поняття: «*Weit ist kein Begriff in diesem Krieg...*» («Далеко не має значення на цій війні...»).

Епітети *lächerlich* (смішний/безглуздий) та *überflüssig* (зайвий), *schlecht* (поганий) стають дескрипторами війни, перетворюючи її з «великої події» на дратівливу технічну помилку буття. Вустами одного з персонажів вербалізація концепту відбувається через вуста лейтенанта, який вводить оцінне поняття «поганої» війни: «*Wenn ich sage Scheißkrieg... meine ich, daß ein Krieg, den man gewinnt, kein Scheißkrieg ist, und dies hier... ist ein sehr, sehr schlechter Krieg*» («Коли я кажу «лайняна війна»... я маю на увазі, що війна, в якій перемагають – не лайняна, а це тут... дуже, дуже погана війна»). Тут війна оцінюється через прагматику поразки. «Погана війна» – це та, де правила (*Vorschrift*) не діють, а солдати змушені відступати («*wir sind gewichen*»), попри накази стояти до смерті.

У текстовому просторі Г.Белля концепт KRIEG експліковано як парадоксальне поєднання надмірної праці та абсолютного неробства: «*Wahrscheinlich bestand der Krieg daraus, daß die Männer nichts taten als die Zeit stehlen...*» («Ймовірно, війна полягала в тому, що чоловіки нічого не робили, окрім як крали час...»); «*...widerwärtig und lächerlich war es, daß diese Männer faulenzten mußten*» («...огидно і смішно було те, що ці чоловіки мусили байдикувати»).

KRIEG – це стан постійної загрози, який робить неможливою нормальну людську близькість: «*Es ist nicht gut, wegzugehen, wenn Krieg ist*» («Недобре йти геть, коли війна»); «*Es ist nicht gut, sich nur eine Minute zu trennen, wenn es nicht nötig ist*» («Недобре розлучатися навіть на хвилину, якщо в цьому немає потреби»).

Для героїв Г. Белля війна – це «пунктир» смерті, де найважливішим документом стає адреса («*Das Wichtigste... sich gegenseitig seine Adresse zu geben*»), яка дає крихку надію на зустріч після того, як усе скінчиться.

Щоб надати концепту KRIEG суб'єктності, автор використовує дієслівний супровід, що передає агресивний звук. Війна «говорить» через вибухи: «*...krepiereten, krachten und in der Stille verständlich machten: „Krieg, es ist Krieg. Vorsicht: Krieg!“*» («...розривалися, тріщали і в тиші давали зрозуміти: „Війна, це війна. Обережно: війна!“»).

Письменник вербалізує війну через нескінченні виправдання солдатів, які намагаються надати сенсу своїм поразкам: «*...er hatte viele von diesen Weil-Erzählungen angehört, und er hatte genug vom Krieg*» («...він наслухався багатьох із цих розповідей-пояснень («історій про «тому що»), і з нього було досить війни»). Композит **Weil-Erzählungen** (розповіді, що починаються

з «тому що») вказує на те, що концепт KRIEG у свідомості солдатів розпадається на безліч виправдань власного боягузтва або невдач. Це вербалізація втоми від брехні, яка супроводжує бойові дії: «*und es gab zu viele Helden, die keine Auszeichnungen trugen und erzählen mußten, daß sie sie eigentlich verdient hätten, weil – er hatte viele von diesen Weil-Erzählungen angehört, und er hatte genug vom Krieg*» («і було занадто багато героїв, які не мали нагород і мусили розповідати, що насправді заслуговували на них, бо... – він чув багато таких розповідей про «бо», і йому набридла війна»).

Концепт KRIEG тісно пов'язаний із тілесними втратами: «*Er war Offizier im Krieg und hat hohe Auszeichnungen bekommen und beide Beine verloren*» («Він був офіцером на війні, отримав високі нагороди і втратив обидві ноги»). Сполучник **und** у цьому реченні зрівнює нагороди та втрату кінцівок. Це підкреслює абсурдність «обміну»: людина віддає частину себе (ноги) за металевий знак (нагороду).

Антитезою до війни у текстовій площині роману є номен **Arbeit** (праця). Якщо KRIEG – це безглуздий шум, неробство та крадіжка часу, то «після війни» – це повернення до роботи: «*Arbeit würde es sicher genug geben nach dem Krieg...*» («Роботи точно вистачить після війни...»).

Висновки. Отже, дослідивши референційну семантику роману Генріха Белля «Wo warst du, Adam?», ми визначили, що домінантним компонентом понятійної ознаки лінгвокультурами KRIEG є сема 'збройна боротьба'. Концепт у мовотворчості письменника репрезентований за допомогою лінгвокогнітивних структур власного світосприйняття митця, зумовлених особистим його досвідом, німецькою ментальністю та історичною пам'яттю.

Лексико-семантичне наповнення концепту в ідіостилі письменника виходить за межі словникових дефініцій. Якщо лексикографічні джерела трактують KRIEG як «збройний конфлікт» або «масштабне протистояння», то в художній тканині роману він постає як онтологічна хвороба (*Krankheit*) та стан абсурду. Автор послідовно руйнує героїчний ореол війни, замінюючи його семантикою деструкції. Аналіз номенів на позначення учасників воєнних дій виявив тенденцію до втрати суб'єктності. Людина в тексті Г. Белля перестає бути особистістю, перетворюючись на функцію або «адміністративну одиницю» в системі управління смертю. Фактуальний спектр бойових операцій у романі зміщений із активної дії (*Sturmangriff*) на пасивне страж-

дання та регрес. Центальною лексемою воєнного досвіду стає *Rückzug* (відступ), що маркує не лише стратегічну поразку, а й загальний крах ідеологічних орієнтирів. Концепт KRIEG вербалізується через нетипові для мілітарного дискурсу дескриптори: *schmutzig* (брудний), *müde* (втомлений), *überflüssig* (зайвий); ідентифікується через *Lärm* (зайвий шум), що протиставляється життєдайній тиші, та через категорію «вкраденого часу» (*Zeit stehlen*), де бойові дії сприймаються

як парадоксальне поєднання виснажливої праці та безглузлого неробства.

Через використання оксюморонних сполук та композитів (на кшталт *Weil-Erzählungen*) Г. Белль об'єктивує війну як простір тотальної фальші та фізичної втрати. У текстовпросторі Г. Белля концепт KRIEG трансформовано в лінгвокультурний символ колективної травми та неминучої розплати, де єдиною антитезою війні виступає не героїчна перемога, а мирна праця (*Arbeit*).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Böll H. Wo warst du, Adam? Roman. Frankfurt am Main : Ullstein, 1951. 214 S.
2. Бондар Н., Болотнікова А. Лінгвокультурема війна та її рефлекс на лексичному рівні української мови. *Ukrainisch – Zur Emanzipation einer Sprache. Studien zu Fach, Sprache und Kultur*, vol 11. Frank & Timme, Berlin, 2024, 11. C. 197–214.
3. Бондар Н.В. Образні модифікації концепту ВІЙНА в текстовпросторах братів Тютюнників. *Філологічні науки* : зб. наук. пр. Полтава : ПНПУ, 2016. Вип. 23. С. 111–118.
4. Верьовкін В. Відображення уявлень про війну в античній і сучасній мовній свідомості (на матеріалі давньогрецької, латинської, англійської, німецької та української мов) [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17 / Верьовкін Валентин Валентинович ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. К., 2013. 19 с.
5. Волошук В. Домінантні асоціації в новелістиці Г. Белля. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*. 2024. Вип. 66. С. 30–33.
6. Гриценко С. Мовні інновації російсько-української війни 2022 року. *Вісник Київського нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Серія: Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*, 2022. № 2 (32). С. 9–13.
7. Колесник О. Концепт війна в аспекті лінгвосеміотики та лінгвокультурології. Мовні і концептуальні картини світу. Київ : Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2014. С. 216–230.
8. Марчук Л. Ментальний аспект концепту «Війна» (на матеріалі творів Тараса Шевченка). *Філологічний дискурс*. 2015. Вип. 1. С. 78–81.
9. Постолова І. Романи Генріха Бюлля про війну : структура і концептосфера: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.04 – «Література зарубіжних країн». Сімферополь, 2008. 20 с.

REFERENCES

1. Böll H. (1951) Wo warst du, Adam? [Where were you, Adam?]. Roman. Frankfurt am Main: Ullstein. 214 S. [in German]
2. Bondar N., Bolotnykova A. (2024) Lihvokulturema viina ta yii refleksy na leksychnomu rivni ukrainiskoi movy. [Linguocultureme war and its reflexes at the lexical level of the Ukrainian language]. *Ukrainisch – Zur Emanzipation einer Sprache. Studien zu Fach, Sprache und Kultur*, vol 11. Frank & Timme, Berlin. S. 197–214. [in Ukrainian]
3. Bondar N.V. (2016) Obrazni modifikatsii kontseptu VIINA v tekstovprostorakh brativ Tiutiunnykiv. [Figurative modifications of the concept WAR in the text spaces of the Tiutiunyk brothers]. *Filolohichni nauky: zb. nauk. pr. Poltava : PNP*. Vyp. 23. S. 111–118. [in Ukrainian]
4. Verovkin V. (2013) Vidobrazhennia uiavlen pro viinu v antychnii i suchasni movni svidomosti (na materialii davnogrets'koi, latynskoi, anhliiskoi, nimets'koi ta ukrainiskoi mov) [Reflection of ideas about war in ancient and modern linguistic consciousness (on the material of Ancient Greek, Latin, English, German and Ukrainian languages)]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.17 / Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova. Kyiv. 19 s. [in Ukrainian]
5. Voloshuk V. (2024) Dominantni asotsiatsii v novelistytsi H. Bellia. [Dominant associates in the short stories of H. Böll]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Filolohiia*. Vyp. 66. S. 30–33. [in Ukrainian]
6. Hrytsenko S. (2022) Movni innovatsii rosiisko-ukrainiskoi viiny 2022 roku. [Linguistic innovations of the Russian-Ukrainian war of 2022]. *Visnyk Kyivskoho nats. un-tu im. Tarasa Shevchenka. Seriya: Literaturyznastvo. Movoznavstvo. Folklorystyka*, № 2 (32). S. 9–13. [in Ukrainian]
7. Kolesnyk O. (2014) Kontsept viina v aspekti linhvosemiotyky ta linhvokulturolohi. [The concept of war in the aspect of linguosemantics and linguoculturology]. *Movni i kontseptualni kartyny svitu*. Kyiv: Kyivskiy nats. un-t im. T. Shevchenka. S. 216–230. [in Ukrainian]
8. Marchuk L. (2015) Mentalnyi aspekt kontseptu «Viina» (na materialii tvoriv Tarasa Shevchenka). [Mental aspect of the concept «War» (based on the works of Taras Shevchenko)]. *Filolohichni dyskursy*. Vyp. 1. S. 78–81. [in Ukrainian]
9. Postolova I. (2008) Romany Henrikh a Bollia pro viinu : struktura i kontseptosfera [Heinrich Böll's novels about the war: structure and conceptual sphere]: avtoref. dys. na zdob. nauk. stupenia kand. filol. nauk : spets. 10.01.04. Simferopol. 20 s. [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 12.06.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 10.07.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.08.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

